

Качкынчиева А.Ж., Бакиева С.Т.

**ЖУСУП БАЛАСАГЫНДЫН ЭМГЕКТЕРИ АРКЫЛУУ ОКУУ-ТАРБИЯ
ИШТЕРИН УЮШТУРУУ**

Качкынчиева А.Ж., Бакиева С.Т.

**ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ РАБОТ НА ОСНОВЕ
ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЖУСУП БАЛАСАГЫНА**

A.Zh. Kachkynchieva, S.T. Bakieva

**THE ORGANIZATION OF EDUCATIONAL-TRAINING ON THE
BASE OF JUSUP BALASAGIN'S WORKS**

УДК: 371.940/82.74.

Макаланын авторлору улуу философ – акын Жусуп Баласагындын эмгектеринин негизинде окуу-тарбия иштерин уюштуруунун жолдоруна токтолушкан.

Негизги сөздөр: адилеттик, акыл-эс, бакыт, каниет-түүлүк.

Авторы статьи обратили внимание на путь организации учебно-воспитательных работ на основе произведений великого акына – философа Жусупа Баласагына.

Ключевые слова: справедливость, ум-разум, счастье, терпеливость.

The authors pay attention to the works of the great philosophy-poet Jusup Balasagin in order to organize the ways of educational-training.

Key words: justice, mind-intellect, happiness, patience.

Демократия шарттарындагы коомдун турмушунда адептик тарбиянын орду бир кыйла өсүп жатат. Жаштарды тарбиялоодогу адептүүлүктүн негиздерин кесиптик предметтик сабактар менен катар эле Жусуп Баласагындын эмгектери аркылуу тарбия ишин уюштуруу натыйжалуу болот деген ойго келдик. Белгилүү «Кутадгу билиг» чыгармасынын автору, ойчул, акын, саясат таануучу, мамлекеттик ишмер Жусуп Баласагын энциклопедиячыл кеңири маалыматка ээ илимпоз экендиги, анын мамлекетти туура башкаруу жолдорун мыкты билгендиги.

Түркиялык аалым, татар тектүү Рахмети Арат сыяктуу залкар түркологдор Жусуп Баласагын азыркы Кыргызстандын Токмок шаарынын түштүк-батыш ыптасындагы Бурана шаарында 1915-16-жылдар аралыгында туулгандыгын белгилешкен. 54 жашында Карахандык орток түрк тилинде философиялык - насаатчыл «Кутадгу билиг» башкача айтканда «Кут алчу билим» чыгармасын жараткан. Бул чыгарманы Карахандар мамлекетинин улуу каганы жогору баалап, акынга «кагандык сарайдын улуу ордо башчысы» кызматын мыйгарган.

Анын чыгармаларын кеңири окуп-үйрөнүүнүн бүгүнкү күндө зор мааниси бар. Ал билимге умтулган жаштардын турмуштук көз карашын, коомдук милдеттүүлүккө аң-сезимдүү мамилесин калыптандырууга көмөктөшүүгө чакырылган, сөз менен иштин өз ара байланышы, жүрүм-турумдун туруктуу болуусуна үндөгөн саптарга арбын. Иш тажрыйбалар көрсөткөндөй, тайпадагы студенттердин билим алуусу жана коомдук-саясий иши

канчалык терең жана канчалык көп кырдуу болсо, анда сабактар ошончолук мазмундуу, кызыктуу өткөрүлөт, алардын идеялык-адептик деңгээли да ошончолук бийик болот. Мындай өз ара байланыштын мыйзам ченемдүүлүгү бүт бойдон тарбиялоо ишине комплекстүү мамиле жасоого негизделет.

Баласагындын «Кут алчу билим» поэмасы ата-бабаларыбыздын рухий турмушунда кылымдардан бери бирдиктүү, өз ара байланышта болуп келе жаткан эки маданияттын – отурукташкан жана көчмөн маданияттарыбыздын түпкү башатын ырастаган элдик кенч. Андан биз орто кылымдардагы тарыхыбыз боюнча маалыматтарды алсак болот. Чыгарма чыгыш маданиятында кеңири тараган санат-насыят маанисиндеги кеңири тараган этикалык-дидактикалык эмгек экендиги айтылып келет.

«Кут алчу билимде» автор өз заманындагы адеп-ахлактык принциптерди, идеяларды ошол доордун тарыхы, маданияты, дини менен шайкештирип карап, акыл таразасына салып баалап ой толгогон. Чыгарманын этикалык мазмунун негизги төрт түшүнүк түзөт: адилеттик, акыл-эс, бакыт жана каниеттүүлүк. Бул түшүнүктөр конкреттүү каармандардын образдары аркылуу берилген. Өкүмдар Күнтуу адилеттиктин, вазир Айтолду бакыттын, вазирдин уулу Акдилмиш – акыл-эс, ал эми вазирдин иниси Откурмуш каниеттүүлүктүн символдору катары сыпатталган.

Жаштардын турмушка болгон мамилесин калыптандыруу окутуучулардын эң манилүү милдеттеринин бири болуп саналат, башкача айтканда андай мамиле биздин коомдун принциптерине жана нормаларына жооп берүүгө тийиш. Тарбиялануучулар жакшы менен жаманды, чындык менен жалганды, сулуулук менен наадандыкты айрып билүүлөрү, жашоодо булардын келип чыгуусуна өздөрүнүн көз караштарын аныктап алуулары керек. Түшүнүктүү иш, бул өзүнөн-өзү эле пайда боло бербейт. Аларды Баласагындын поэмасындагы санат-насыяттар аркылуу башкы максатты ыңгайлуу жагдай түзүү менен жаштар өздөрүнүн турмуштагы ордуна, жыйынтыктуулукка, тыкандыкка аракеттенүүлөрүнө багыт берүү абзел. Биз жаштарга турмушка сиңип калган адамдык баалуу сапаттарды: адептик, саясий, укуктук, эстетикалык тарбияны сезип-туюуга жардам беришибиз керек.

Жусуп Баласагын «Кутадгу билиг» дастанында

Сен үчүн түркчө ырлар тартуу кылдым,
 Окуурда мага арнап дуба кылгын.
 Өтөрмүн бул дүйнөдөн уккун өзүн
 Акыл тут айткандарды ачып көзүн
 О, кудай ак пейлиңди арттыра көр,

Жамы журт, момундарга кеңчилик бер. – деп жашоо тиричилик, билим, адам, коом жана анын мүчөлөрү, тиричилиги, мамлекеттик түзүлүшү, саясат, экономика, маданиятты өнүктүрүү үчүн Ислам дини көрсөткөн жобо-эрежелерди так көрсөтүү, адамдардын активдүүлүгү, билимге умтулуусу, акыл менен ойлонуп иш кылуусу сыяктуу жашоо-тиричилик маселелерин чечмелеп берүү менен окууну, билимдүүлүктү дүйнө таанып билүүнүн негизги жолу катары баалайт. Өзү үчүн эле эмес жамы журт үчүн Кудайдан жакшылыкты суроо жана алардын каталарын, кемчиликтерин кечирүүсүн, кең пейилдиктен жазбоосун сурайт. Окуу менен гана адам баласы акылын арттыра алат дейт акын. Жусуп Баласагындын ою боюнча акыл адам баласына табиятынан берилген касиет, бирок ал өз өмүрүн окуу, үйрөнүү, үлгү алуу сыяктуу жолдору менен гана байыта алат. Ал эми билимдин деңиз сымал түбү да жок, чеги да жок. Аны канча сузсан бөксөрбөйт, тескерисинче толо берет.

Окутуучулуктун чоң мүмкүнчүлүктөрү студенттердин моралдык-этикалык ой жүгүртө алуусуна

жетишкенде гана жүзөгө ашыра алат. Мындай учурда жаштардын рухий дүйнөсүнө эмоционалдык таасир этүүнүн каражаты, адамдын калыптанышынын негизи аларды өз алдынча турмушка даярдоонун жолдорунун бири болуп калат. Ошондой эле болжолдуу темалардын үстүндө (менин жарандык милдетим жана жоопкерчилигим, адептуулук, өз алдынча билим алуу жана өзүн тарбиялоо сыяктуу) ойлонууга түрткү берүү керек.

Келечекте болом десең таптаза,

Эки дүйнө күнөө кылба ак жаша.

Адамзатынын тазалыгы, билими, ыймандуулугу аркылуу гана ар кандай максат ишке ашып, өнүгүп-өсүп турары чындык экендигин «Кутагды билигде» дана көрсөтүлөт.

Демек, Жусуп бабабызды ар дайым эстен чыгарбай айткандарын акылга тутуп, улам кийинки муундарга жеткирип туруу милдетин моюнга алуу мезгил талабы.

Адабияттар:

1. Кыргыз Советтик Энциклопедия. - Кыргызстан. Басма. - Фрунзе, 1990.
2. Орозбаева Б.А. Кыргыз Советтик Энциклопедия. Кыргызстан басма. – Фрунзе, 1999.
3. Шериев Ж.Т. Жусуп Баласагындын «Куттуу билим» чыгармасына ой толгоо. – Бишкек, 2002.

Рецензент: доктор философских наук, профессор Карабеков Ч.